

СИСТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД КАЖАНІВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ігор Загороднюк

Інститут зоології НАН України (Київ)

Zagorodniuk I. Systematic review of bats from the Eastern Europe. This article presents a review of bat taxa, noticed in the regional fauna. Classification of species was conducted according to modern conceptions on this order system as a whole. Valid taxa names were defined more precisely, as well as their synonyms, and all taxa, established from the region, were listed. Brief reference on bat species distribution, abundance and protected category are given for each species.

Таксономічна історія кажанів досить складна, погляди на їх видовий склад і поділ видів на надвидові групи досі не стабільні і змінюються від зведення до зведення. Численні розбіжності існують у вживанні низки латинських назв, вказанні авторства чи дати опису таксонів. Саме таким проблемам присвячено цей огляд.

В основі контрольного списку таксонів – класичний Чекліст Дж. Еллермана (Ellerman, Morrison-Scott, 1951) та низка сучасних зведень, як регіонального рівня (Абеленцев, Попов, 1956; Корнеєв, 1965; Татаринів, 1972), так і глобального (Corbet, 1978; Павлинов, 1987; Wilson, Reeder, 1993; Павлинов и др., 1995; McKenna, Bell, 1997). Ці зведення стали основою для уточнення синонімів, змін рангів та дійсних назв таксонів, тощо.

Важливим уточненням до контрольного списку хіроптерофауни став новий Контрольний список кажанів Європи, підготовлений д-ром П. Ліною (див. розділ 6 цієї збірки).

Види кажанів Східної Європи

Рід *Phinolophus* — підковоніс:

- Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800) — підковоніс малий.
- Rhinolophus euriale* Blasius, 1853 — підковоніс південний
- Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774) — підковоніс великий.

Miniopterus — довгокрильці:

- Miniopterus shreibersii* (Kuhl, 1817) — довгокрилець звичайний

Myotis (s. str.) — нічниця:

- Myotis blythii* (Tomes, 1857) — нічниця гостровуха
- Myotis myotis* (Borkhausen, 1797) — нічниця велика.

Leuconoe — малі нічниця:

- Leuconoe bechsteini* (Kuhl, 1817) — нічниця довговуха
- Leuconoe nattereri* (Kuhl, 1817) — нічниця в'їждиста.
- Leuconoe dasycneme* (Boie, 1825) — нічниця ставкова
- Leuconoe capaccinii* (Bonaparte, 1837) — нічниця середземна
- Leuconoe daubentonii* (Kuhl, 1817) — нічниця водяна
- Leuconoe brandtii* (Eversmann, 1845) — нічниця Брандта.
- Leuconoe mystacinus* (Kuhl, 1817) — нічниця вусата
- Leuconoe emarginatus* (Geoffroy, 1806) — нічниця триколірна.

Plecotus — вухані:

- Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758) — вухань звичайний
- Plecotus austriacus* (Fischer, 1829) — вухань австрійський

Barbastella — широковухи:

- Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) — широковух звичайний

Nyctalus — вечірниця:

- Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817) — вечірниця мала.
- Nyctalus noctula* (Schreber, 1774) — вечірниця дозріла.
- Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780) — вечірниця велетенська

Pipistrellus — нетопирі:

- Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774) — нетопир малий.
- Pipistrellus nathusii* (Keyserling, Blasius, 1839) — нетопир лісовий
- Pipistrellus kuhlii* (Kuhl, 1817) — нетопир середземноморський
- Pipistrellus savii* (Bonaparte, 1837) — нетопир лиликовидний

Eptesicus — кажани:

- Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774) — кажан пізній.
- Eptesicus nilssonii* (Keyserling, Blasius, 1839) — кажан північний.

Vespertilio — лилики:

- Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758 — лилик двоколірний.

Таблиця 1. Склад видовий обсяг та представленість родів кажанів з території України (число екз.) у найбільших зоологічних зібраннях України: LNHM – Державний природознавчий музей НАНУ (Львів), ZMKU – Зоологічний музей Національного (Київського) університету та UMNH – Зоологічний музей Національного науково-природознавчого музею НАНУ (за: Zagorodniuk, 1998a).

Рід (genus)	Видів (sp.)	LNHM	ZMKU	UMNH	Sum	%
<i>Rhinolophus</i>	2+1?	50	20	206	276	19,3
<i>Miniopterus</i>	1	2	36	59	97	6,8
<i>Myotis</i> (s. str.)	2	59	86	143	288	20,1
<i>Leuconoe</i>	6+2?	20	8	62	90	6,3
<i>Plecotus</i>	2	32	7	34	73	5,1
<i>Barbastella</i>	1	56	8	17	81	5,7
<i>Nyctalus</i>	3	31	81	138	250	17,5
<i>Pipistrellus</i> (s. str.)	3	5	17	92	114	8,0
<i>Hypsugo</i>	1	0	1	1	2	0,1
<i>Eptesicus</i>	2	38	32	63	133	9,3
<i>Vespertilio</i>	1	0	2	25	27	1,9
Загалом (Total)	24+3?	293	298	840	1431	100

Анотований список фауни

Сучасні погляди на склад регіональної фауни викладено коротко у наших попередніх зведеннях, зокрема, у огляді щодо оцінок чисельності та охоронних категорій кажанів (Загороднюк, Ткач, 1996; Zagorodniuk, 1998a), теріофауни Карпатського регіону (Загороднюк та ін., 1997) та Степу (Загороднюк, 1998г), контрольних списків теріофауни України (Загороднюк, 1998а-б), ревізії політипних комплексів ссавців (Загороднюк, 1998в; Zagorodniuk, 1998b) та у підготовленій для Мінекобезпеки довідці щодо міграцій кажанів (Загороднюк, Покинйчереда [1997]; див. попередн. розділ).

Для кожного таксону наводиться коротка таксономічна довідка (включно поширені у попередніх зведеннях латинські та українські назви: "SYN") та довідка щодо чисельності, поширення та охоронного статусу. Інформація щодо першоописів видів і родів та числа їх синонімів базується на зведенні Дж. Еллермана (Ellerman, Morrison-Scott, 1951). Описані зі Східної Європи форми видової групи наводяться відповідно до зведення І. Павлінова (1977). Як оцінку відносної численності кожного з родів у таблиці 1 подано число (та відсоток) відомих з території України колекційних екземплярів,

зібраних музеями України протягом всього ХХ ст. Охоронні категорії¹ вказано згідно з останньою версією "Європейської червоної книги" (Red..., 1997).

Vespertilioniformes, seu Chiroptera — Кажани, або рукокрилі

Специфічна група тварин, що є таксономічно найбагатшим рядом регіональної теріофауни, більшість видів рідкісні (Абеленцев та ін., 1956; Крочко, 1993; Загороднюк, Ткач, 1996; Zagorodniuk, 1998a). Традиційна назва ряду – *Chiroptera* Blumenbach, 1779) – не типіфікована і замінена уніфікованою назвою *Vespertilioniformes* з типовими родиною *Vespertilionidae* Gray та родом *Vespertilio* Linnaeus (Загороднюк, 1998a). Ряд представлений в фауні Європи підрядом "Microchiroptera" та двома надродинами – *Rhinolophoidea* (s. l.) і *Vespertilionoidea* (s. l.) з двома відповідними їм родинами.

Родина *Rhinolophidae* Gray, 1825 — підковоносі

Описана як "*Rhinolophi* na Gray, 1825" з типовим родом *Rhinolophus* Lacepede. Родина представлена у фауні регіону єдиним родом *Rhinolophus* Lac. з номінальної підродини *Rhinolophinae* (s. str.). Родина в межах регіону є повністю "червонокнижною", всі види рідкісні осідлі.

Під *Rhinolophus* *Lacepede*, 1799 — підковоносу

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – підковики. Описаний як рід, синонімія вкл. 7 назв. Типовий вид – *Vespertilio ferrum-equinum* Schreber. В роді бл. 65 видів, у фауні регіону – 2+1? види. Окрім двох "звичайних" видів, є суперечні згадки про знахідки в Криму *R. euriale* Blasius; на південних межах ймовірні знахідки (зальоти) *R. blasii* Peters та *R. mehelyi* Matschie.

1. *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800) — підковоніс малий.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – "підковик малий". Описаний як "*Vespertilio ferrum-equinum minor* Kerr 1792" (non Kerr 1792) та як "*Vespertilio hipposideros*" за матеріалами з Франції, синонімія вкл. 25 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає.

¹ Порівняльний аналіз усіх охоронних категорій кажанів української фауни подано у спеціальному повідомленні останній (довідковий) частині збірки (розд. 6: Загороднюк 1998).

Звичайний, але малочисельний вид, типовий мешканець підземних порожнин. Охоронний статус: VU.

2. *Rhinolophus euriale* Blasius, 1853 — підковоніс південний.

Сп.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як наводиться за матеріалами з Італії, синонімія вкл. 9 назв, з території Східної Європи нових форм не описано. У фауні України – одна суперечна знахідка в Криму (Карадаг: Zagorodniuk, 1998b); в печерах Південної Європи і Кавказу утворює значні скупчення. Охоронний статус: VU.

3. *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774) — підковоніс великий.

Сп.: ЛАТ – "*R. ferrum-equinum*", УКР – "підковик великий". Описаний як "*Vespertilio ferrum-equinum*" за матеріалами з Франції, синонімія вкл. 28 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Чисельність цього виду менша, з роками скорочується (Zagorodniuk, 1998b). Охоронний статус: не має.

Родина *Vespertilionidae* Gray, 1821 — лиликові, або гладконоси

Описана як "*Vespertilionidae* Gray, 1821" з типовим родом *Vespertilio* Linnaeus. У фауні регіону – представники двох підродин, довгокрильцевих (*Miniopterinae* Dobson) та лиликових (*Vespertilioninae* s. str.). У родині близько 300 видів, у регіоні 24 види 10 родів, частина з яких відома за одиничними знахідками на зимівлі (Крочко, 1992; Загороднюк, Ткач, 1996).

Підродина *Miniopterinae* Dobson, 1875 — довгокрильцеві

Описана як "*Miniopteri* Dobson, 1875" з типовим родом *Miniopterus* Bonaparte. У фауні регіону представлена одним рідкісним видом єдиного роду – *Miniopterus shreibersii* Kuhl, що на регіональному рівні визначає "червонокнижний" статус всієї підродина (Загороднюк, Ткач, 1996).

Рід *Miniopterus* Bonaparte, 1837 — довгокрильці

Сп.: ЛАТ – [немає], УКР – довгокрили. Описаний як підрід роду *Vespertilio* L., синонімія вкл. власну назву. Типовий вид – *Vespertilio ursinii* Bonaparte (= *Miniopterus shreibersii*). В роді 8 видів, у фауні регіону – 1 вид.

4. *Miniopterus shreibersii* (Kuhl, 1817) — довгокрилець звичайний.

Сп.: ЛАТ – "*Miniopterus shreibersi* (Kuhl, 1819)"; УКР – довгокрил. Описаний як "*Vespertilio shreibersi*" за матеріалами з Румунії (Банат), синонімія вкл. 13 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Єдиний рідкісний вид роду, перелітний, ймовірно зник, останні спостереження у Закарпатті (Покинсьчереда, 1991), відомі колонії у прилеглих до Закарпаття країнах Місця перебування підземні порожнини (карстові печери, штольні). Охоронний статус: не має, однак внесений до List 3, як і *Pipistrellus kuhli* ("Species of special European concern").

Підродина *Vespertilioninae* (s. str.) — лиликові

Лиликових кажанів східноєвропейської фауни поділяють на три триби, таксономічний обсяг яких загалом відповідає класичним родовим групам – *Myotis*, *Plecotus* та *Vespertilio* (seu *Vesperugo*): *Myotini* Tate, *Plecotini* Gray et *Vespertilionini* (s. str.). Єдиною очевидною розбіжністю сучасних класифікацій є невизначеність систематичного положення роду *Barbastella* Gray, який відносять як до *Plecotini*² (напр.: McKenna, Bell, 1997), так і до *Vespertilionini* (Павлинов, 1987 та ін.; ця робота).

Триба *Myotini* Tate, 1942 — нічницеві

Обсяг триби – один політипний рід *Myotis* Каур, який поділяють на низку груп підродового рангу. У деяких класифікаціях великих нічниць (*Myotis* s. str.) протиставляють іншим (*Leuconoe* s. l.) у ранзі окремих родів (Menu, 1988). Згідно з результатами дослідження І. Дзеверіна (1995), до рівня базальної радіації палеарктичних *Myotis* s. l. досягають групи *Myotis* (s. str.), *Paramyotis* (еволюція в напрямку ознак власне *Myotis*; певний компроміс зі схемою Фріндлі) та щільний конгломерат *Isotus* + *Selysius* + *Leuconoe*, з яких *Selysius*³ розглядається як вихідна група.

² У більшості визначників *Plecotus* та *Barbastella* також об'єднують у єдиний тезис протиставляючих іншим групам лиликових (напр.: Woloszyn, 1991; Покинсьчереда 1997).

³ Кладистично *Selysius* виглядають більш просунутими порівняно з *Leuconoe*: дрібні найбільш охоплені болоною задня кінцівка тенденція до розвитку епіблеми, глибокий носовий прогин черепа, редукція ісагітального ребеня найбільш редукція мали хремоларіві протоконулів

Враховуючи високий ступінь морфологічної, розмірної та екологічної диференціації "великих" і "малих" нічниць та відсутність проміжних форм, доцільно розглядати їх як окремі роди *Myotis* Kaup та *Leuconoe* Boie.

Рід *Myotis* Kaup, 1829 — великі нічниці

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – нічвиди. Описаний як рід, синонімія вкл. власну назву. Типовий вид – *Vespertilio murinus* Schreber (non Linnaeus; = *Vespertilio myotis* Bork.). В роді та фауні регіону – 2 види номінативного підроду (Стрелков, 1972). значні зимові скупчення представників цієї групи знаходяться у підземних порожнинах Криму, Поділля та Закарпаття.

5. *Myotis blythii* (Tomes, 1857) — нічниця гостровуха.

Син.: ЛАТ – "*Myotis blythii*", "*Myotis oxygnathus* (Monticelli, 1885)", УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio blythii*" за матеріалами з Індії (Раджпутан), синонімія вкл. 4 назви, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Характерний вид у зимових підземних скупченнях (печери та штольні) кажанів Криму та Закарпаття. Охоронний статус: не має.

6. *Myotis myotis* (Borkhausen, 1797) — нічниця велика.

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio murinus* Schreber, 1774" (nom. praecoss., non Linnaeus, 1958) та "*Vespertilio myotis*" за матеріалами з Німеччини, синонімія вкл. 13 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Те саме, що для *Myotis blythii*, але поширення сягає далі на північ; один з найкраще досліджених видів. Охоронний статус: не має.

Рід *Leuconoe* Boie, 1829 — малі нічниці

Син.: ЛАТ – *Selysius* (part.), УКР – [левкони?]. Описаний як рід, синонімія вкл. близько 11 назв. Типовий вид – *Vespertilio daubentonii* Kuhl. В роді 60–70 видів та близько 7–8 підродів, у фауні регіону – 8 видів 4 підродів (окрім 6 "основних" видів, з території прилеглих до України країн відомі також види *M. caraccinii* та *M. brandtii*).

Підрід *Paramyotis* Bianchi, 1917 — довговухі нічниці

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як рід (?), первинно як *Nystactes* Kaup, 1829 (nom. praecoss., non Gloger, 1827, заміщено новою назвою через 90 pp.), синонімія вкл. 2 назви. Типовий вид – *Vespertilio bechsteini* Kuhl. У фауні регіону – 1 вид.

7. *Leuconoe (Paramyotis) bechsteini* (Kuhl, 1817) — нічниця довговуха.

Син.: ЛАТ – "*Myotis bechsteini* (Kuhl, 1818)", УКР – Нічниця Бехштейна. Описаний як "*Vespertilio bechsteini*" за матеріалами з Німеччини (Гессен), синонімія вкл. 3 назви, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Дуже рідкісний вид кажанів України та Східних Карпат (Крочко, 1975, 1990; Покинйчерета та ін., 1998). Рідкісний вид західних областей України, за останніх 50 pp. виявлено близько 10 особин (більшість – на зимівлі у підземних сховищах). Охоронний статус: VU.

Підрід *Isotus* Kolenati, 1856 — вйчасті нічниці

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як рід (?), синонімія вкл. власну назву. Типовий вид – *Vespertilio nattereri* Kuhl. У фауні регіону – 1 вид.

8. *Leuconoe (Isotus) nattereri* (Kuhl, 1817) — нічниця вйчаста.

Син.: ЛАТ – "*Myotis nattereri* (Kuhl, 1818)", УКР – нічниця Натерера. Описаний як "*Vespertilio nattereri*" за матеріалами з Німеччини (Гессен); синонімія вкл. 7 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Дуже рідкісний вид кажанів у фауні України. Охоронний статус: не має.

Підрід *Leuconoe* (s. str.) — водяні нічниці

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як рід (?), синонімія вкл. 2 назви. Типовий вид – *Vespertilio daubentonii* Kuhl. У фауні регіону – 3, в Україні – два види.

9. *Leuconoe* (s. str.) *dasycneme* (Boie, 1825) — нічниця ставкова.

Син.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio mystacinus* Boie 1823" (nom. praecoss., non Kuhl) за матеріалами з Данії (Ютландія) та як "*Vespertilio dasycneme*" (nom. nov.); синонімія вкл. 4 назви, з території Східної Європи описано одну нову форму – *Myotis dasycneme major* Ognev 1923 за матеріалами з Воронежської обл. (Бобровський р-н). Надзвичайно рідкісний в Україні вид (Загороднюк, Ткач, 1995), зимує у підземних сховищах. Охоронний статус: VU.

10. *Leuconoe* (s. str.) *capaccinii* (Bonaparte, 1837) — нічниця середземна.

Syn.: ЛАТ – "*Myotis capaccini*", УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio capaccinii*" за матеріалами з Італії (Сицилія, тип в Британському музеї); синонімія вкл. 13 назв, описаних з території Східної Європи форм немає. Рідкісний вид, відомий з прилеглих до підденно-західної частини України регіонів Румунії. Охоронний статус: VU.

11. *Leuconoe* (s. str.) *daubentonii* (Kuhl, 1817) — нічниця водяна.

Syn.: ЛАТ – "*Myotis daubentoni* (Kuhl, 1819)", ОЕД – нічниця Даубентона. Описаний як "*Vespertilio daubentonii*" за матеріалами з Німеччини (Гессен); синонімія вкл. 12 назв, з території Східної Європи описано один таксон – "*Vespertilio volgensis* Eversmann 1840" з Нижньо-Новгородської обл. (Васильсурск, тип в ЗИН). Взимку рідкісний, влітку звичайний та фоновий вид кажанів річкових долин, насамперед у передгір'ях. Охоронний статус: не має.

Підрід *Selysius* Bonaparte, 1841 — селізієві нічниці

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як рід (?), синонімія вкл. 2 назви. Типовий вид – *Vespertilio mystacinus* Kuhl. У фауні регіону – 3 види, в Україні – два види: Брандтова нічниця досі не зафіксована, вказівки на поширення у Закарпатті нічниці Іконнікова помилкові (Zagodniuk, 1998c). Морфологічні межі між *Selysius* та *Leuconoe* нечіткі, Брандтова нічниця, що звичайно розглядається як вид-двійник вусатиків (Стрелков, 1983), виступає проміжною формою між вусатими (*mystacinus*) та водяними (*daubentonii*) нічницями.

12. *Leuconoe* (*Selysius*) *brandtii* (Eversmann, 1845) — нічниця Брандта.

Syn.: ЛАТ – "*Myotis brandti* (Eversmann, 1845)", УКР – [нічниця північна?]. Описаний як "*Vespertilio brandti*" за матеріалами з Оренбурзької обл. (тип в ЗИН); синонімія вкл. 3 назви, з околиць Східної Європи (Оренбург) описана номінальна форма. Не зареєстрований в Україні вид, що зустрічається у прилеглих до Українських Карпат та Полісся регіонах, подібний до наступного виду. Охоронний статус: не має.

13. *Leuconoe* (*Selysius*) *mystacinus* (Kuhl, 1817) — нічниця вусата.

Syn.: ЛАТ – "*Myotis mystacinus* (Kuhl, 1819)", УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio mystacinus*" за матеріалами з Німеччини (?); синонімія вкл. 32 назви, з теренів Східної Європи описані *Myotis mystacinus aurascens* Kuziakin, 1935 з Північної Осетії (Владикавказ, тип в ЗММУ) та *Myotis mystacinus popovi* Strelkov, 1983 (Крим, Керченський півострів, тип в ЗИН) (Стрелков, 1983). Малочисельний, але характерний для регіону вид, регулярно реєструється на зимівлі при обліках кажанів у печерах. Охоронний статус: не має.

14. *Leuconoe* (*Selysius*) *emarginatus* (Geoffroy, 1806) — нічниця триколірна.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio emarginatus*" за матеріалами з Франції (Арденни); синонімія вкл. 13 назв, описаних з території Східної Європи форм немає. Рідкісний вид, ймовірно, осідлий вид, який в основному реєструють під час зимових обліків у печерах, однак чисельність на одне зимовище не перевищує 2–3 особин (Загороднюк та ін., 1997). Охоронний статус: VU.

Триба *Plecotini* Gray, 1866 — вуханеві

Описано як підродину "Plecotinae". Добре відокремлена група лиликових, що у вузькому розумінні обіймає тільки рід *Plecotus* Geoffroy. В широкому розумінні до них почасти відносять також широкоухів.

Рід *Plecotus* Geoffroy, 1813 — вухані

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як рід, синонімія вкл. 5 назв. Типовий вид – *Vespertilio auritus* L. В роді 4 види, у фауні регіону – 2 види (Стрелков, 1988), які в давніх регіональних зведеннях не визнавались і наводились як один політипний *Plecotus auritus* L. (Корнеев, 1965 та ін.).

15. *Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758) — вухань звичайний.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – вухань бурий. Описаний як "*Vespertilio auritus*" за матеріалами з Швеції; синонімія вкл. 26 назв, описаних з території Східної Європи форм немає. Звичайний, але малочисельний вид регіону, осідлий, регулярно реєструється на зимівлях. Охоронний статус: не має.

16. *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829) — вухань австрійський.

Syn.: ЛАТ – "*Plecotus wardi* Thomas, 1911", УКР – вухань сірий. Описаний як "*Vespertilio auritus austriacus*" за матеріалами з Австрії (Відень); синонімія вкл. 5 назв, з південно-східних околиць регіону описано *Plecotus auritus macrobullaris* Kuziakin (Північна Осетія; Владикавказ, тип в ЗММУ) (Кузякин, 1965). Звичайний, але малочисельний вид регіону, зрідка реєструється на зимівлях. Охоронний статус: не має.

Триба *Vespertilionini* (s. str.) — лиликові

Одна з фонових груп кажанів, що представлена у місцевій рецентній фауні найбільшим числом відносно благополучних видів, більшість з яких –

дендрофіли, схильні до синантропізму. Обіймає широковухів (*Barbastella*), вечірниць (*Nyctalus*) та лиликів у широкому розумінні (*Vespertilio* s. l.).

***Pid Barbastella Gray, 1821* — широковухи**

Syn.: ЛАТ – *Barbastellus*, УКР – широковушки. Описаний як рід, синонімія вкл. 2 назви. Типовий вид – *Vespertilio barbastellus* Schreber. В роді 2 види, у фауні регіону – 1 рідкісний вид.

17. *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) — широковух європейський.

Syn.: ЛАТ – "*Barbastella barbastella*", УКР – "широковушка звичайна". Описаний як "*Vespertilio barbastellus*" за матеріалами з Франції (Бургундія); синонімія вкл. 4 назви, описаних з території Східної Європи форм немає. Рідкісний осідлий вид, поширений по всій території України, більшість знахідок – з Подніпров'я, Криму та Карпатського регіону; на зимівлі регулярно реєструється у підземних порожнинах. Охоронний статус: VU.

***Pid Nyctalus Bowdich, 1825* — вечірниця**

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – вечерниці. Описаний як рід, синонімія вкл. 5 назв. Типовий вид – *Nyctalus verrucosus* Bowdich (= *Nyctalus leisleri*), в роді не менше 5 видів, у фауні регіону – 3 види, з них два мають охоронний статус, всі перелітні.

18. *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817) — вечірниця мала.

Syn.: ЛАТ – "*Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1818)", УКР – вечірниця Лейслерова. Вид описаний як "*Vespertilio leisleri*" за матеріалами з Німеччини (Гессен); синонімія вкл. 6 назв, з території Східної Європи нові таксономічні форми не описано. Дуже рідкісний типовий перелітний вид, частина знахідок якого видома з лісостепової зони; в останні роки нових знахідок немає. Охоронний статус: не має.

19. *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774) — вечірниця дозріра.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – вечірниця руда. Описана як "*Vespertilio noctula*" за матеріалами з Франції; синонімія вкл. 17 назв, з території Східної Європи описано "*Nyctalus noctula princeps* Ognev, 1923" за матеріалами з Воронежської обл. (Бобровський р-н; Огнев, 1923). Звичайний нечисельний вид для річкових долин та передгірних широколистяних лісів, для якого характерно утворення великих виводкових колоній у

дуплах дерев; перелітний, однак на півдні та у Закарпатті – осідлий, зимує у надземних сховищах (будівлі та дупла дерев). Охоронний статус: не має.

20. *Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780) — вечірниця велика.

Syn.: ЛАТ – "*Nyctalus siculus* (Mina-Palumbo, 1868)", УКР – вечірниця велетенська. Описана як "*Vespertilio lasiopterus*" за матеріалами з Італії; синонімія вкл. 6 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Надзвичайно рідкісний перелітний вид, відомий на небагатьма знахідками у центральних і східних областях та у Криму. Охоронний статус: не має.

***Надід Vespertilio s. l.* — лилики**

Vespertilio Linnaeus, 1758 – первинна назва усіх кажанів (Linnaeus, 1758), що тепер поширюється тільки на двоколірних лиликів (*Vespertilio* s. str.) або ж на лиликів, нетопирів та кожанів (*Vespertilio* s. str. + *Pipistrellus* s. l. + *Eptesicus* s. l.). Після розмежування головних груп палеарктичних кажанів ця назва була заміщена назвою *Vesperugo* Keyserling & Blasius, 1839, що залишалась широко вживаною до початку ХХ ст. (Браунер, 1911). На збереженні рангу єдиного роду лиликів та нетопирів наполягав О. Кузякін (1950; 1965), який підкреслював перехідний характер ознак між ними при залученні у таксономічний аналіз східних форм, а з європейських – *Hypsugo* (*Pipistrellus savii*) (див. також нижче).

***Pid Pipistrellus Kaup, 1829* — нетопири**

Syn.: ЛАТ – *Hypsugo* Kolenati (part.), УКР – [немає]. Описаний як рід, синонімія вкл. 17 назв. Типовий вид – *Vespertilio pipistrellus* Schreber. В роді бл. 50 видів (бл. 6–8 підродів), у фауні регіону – 4 види двох підродів, *Pipistrellus* (s. str.) та *Hypsugo* Kolenati, яким у дробних класифікаціях дають ранг окремих рядів нарівні з *Eptesicus* Rafinesque та *Vespertilio* Linnaeus. Виступаючи проти подрібнення системи, О. Кузякін (1965) пропонує об'єднати нетопирів з кожанами та лиликами в єдиний рід *Vespertilio* s. l. і розглядати нетопирів як нетаксономічну групу дрібних лиликів⁴. Всі види нечисленні.

⁴ Прим. ред.: така позиція прийнята в одній зі статей цієї збірки (Полушина 1998).

Підрід *Pipistrellus* (s. str.) — [малі] нетопири

21. *Pipistrellus* (s. str.) *pipistrellus* (Schreber, 1774) — нетопир карликовий.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – нетопир-карлик. Описаний як "*Vespertilio pipistrellus*" за матеріалами з Франції; синонімія вкл. 26 назв, з території Східної Європи нових описаних форм немає. Рідкісний перелітний вид. Охоронний статус: не має.

22. *Pipistrellus* (s. str.) *nathusii* (Keyserling, Blasius, 1839) — нетопир лісовий.

Syn.: ЛАТ – "*P. nathusi*", УКР – нетопир Натузюса. Описаний як "*Vespertilio nathusii*" за матеріалами з Німеччини (Берлін); синонімія вкл. 2 назви, з території регіону нових описаних форм немає. Рідкісний перелітний вид. Охоронний статус: не має.

23. *Pipistrellus* (s. str.) *kuhlii* (Kuhl, 1817) — нетопир середземний.

Syn.: ЛАТ – "*Pipistrellus kuhlii* (Kuhl, 1819)", УКР – нетопир Куля. Описаний як "*Vespertilio kuhlii*" за матеріалами з Італії (Трієст); синонімія вкл. 18 назв, з території регіону нових описаних форм немає. Рідкісний вид, поодинокі знахідки в Україні відносяться до північної межі ареалу (Крим, Приазов'я). Охоронний статус: не має, внесений до List 3, як і *M. schreibersii* ("Species of special European concern").

Підрід *Hypsugo* Kolenati, 1859 — лиликовидні нетопири

24. *Pipistrellus* (*Hypsugo*) *savii* (Bonaparte, 1837) — нетопир лиликовидний.

Syn.: ЛАТ – "*Hypsugo savii*", УКР – нетопир кожанкоподібний. Описаний як "*Vespertilio savii*" за матеріалами з Італії (Тоскана); синонімія вкл. 17 назв, з території Східної Європи описаний *Amblyotus tauricus* Ognev, 1927 за матеріалами з Криму (Карадаг; тип в ЗММУ). Рідкісний вид, відомих за кількома знахідками у Криму та прилеглих регіонах. Охоронний статус: не має.

Рід *Eptesicus Rafinesque, 1820* — кажани

Syn.: ЛАТ – *Amblyotus* Kolenati (part., pro *E. nilssoni*), УКР – [немає].

Описаний як рід, синонімія вкл. 6 назв. Типовий вид – *Vespertilio melanops* Rafinesque (= *Eptesicus fuscus* Beauvois). В роді бл. 30–35 видів принаймні двох підродів, у фауні регіону – 2 види двох підродів, що є осідлими і не мають охоронного статусу: *Eptesicus* (s. str.) та *Amblyotus* Kolenati.

Підрід *Eptesicus* (s. str.) — пізні кажани

25. *Eptesicus* (s. str.) *serotinus* (Schreber, 1774) — кажан пізній.

Syn.: ЛАТ – [немає], УКР – [немає]. Описаний як "*Vespertilio serotinus*" за матеріалами з Франції; синонімія вкл. 22 назви, з південно-східних околиць Східної Європи описано дві форми – *Vesperugo albescens* Karelín, 1875 за матеріалами з Гур'ївської обл. Казахстану (nom. nudum) та *Eptesicus serotinus intermedius* Ognev, 1927 (Північна Осетія; Владикавказ тип в ЗММУ). Фоновий вид більшості місцевостей у літній час, типовий синантроп. Охоронний статус: не має.

Підрід *Amblyotus* Kolenati, 1858 – північні кажани

26. *Eptesicus* (*Amb.*) *nilssonii* (Keyserling, Blasius, 1839) — кажан північний.

Syn.: ЛАТ – "*Amblyotus nilssoni*", УКР – "кожанок північний". Описаний як "*Vespertilio kuhlii* Nilsson" (nom. praeocc., non Kuhl, 1817), "*Vespertilio borealis* Nilsson" (nom. praeocc., non Miller, 1776) та як "*Vespertilio nilssoni*" за матеріалами зі Швеції (?); синонімія вкл. 8 назв, з теренів Східної Європи нові таксони не описано. Рідкісний осілий вид, відомий в Україні за кількома згадками; карпатська популяція ймовірно, ізольована від польських (Покин'єчерета та ін., 1998). Охоронний статус: не має.

Рід *Vespertilio Linnaeus, 1758* — лилики

Syn.: ЛАТ – *Vesperugo* Keyserling & Blasius (part., =Vespertilionini), УКР – кажани, кожани. Описаний як рід, синонімія вкл. 7 назв. Типовий вид – *Vespertilio murinus* Linnaeus. В роді 3 види, у фауні регіону – 1 вид.

27. *Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758 — лилик двоколірний.

Syn.: ЛАТ – [немає]; УКР – кожан двоколірний. Описаний як "*Vespertilio murinus*" за матеріалами з Швеції; синонімія вкл. 9 назв, зі східних околиць Східної Європи (Оренбург) описано *Vesperugo krasheninnikovi* Eversmann, 1853. Малодосліджений вид кажанів регіону. Охоронний статус: не має.

Висновки

Отже, у фауні регіону ряд представлений 27-ма видами двох родин. Із них 24 види відмічені у складі фауни України, ще два види (*Rhinolophus euriale*

et *Myotis brandtii*), ймовірно, також наявні у фауні країни, однак дотепер надійних доказів цього немає.

Більшість видів представлена у фауні Східної Європи номінативними формами, що описані з інших регіонів (виняток – *L. brandtii* із Оренбургу). Внутрішньовидові таксони з теренів Східної Європи та її околиць описано лише для 8 видів (загалом таких таксонів 10): *Leuconoe dasycneme* (1), *L. daubentonii* (1), *L. mystacinus* (2), *Plecotus austriacus* (1), *Nyctalus noctula* (1), *Pipistrellus savii* (1), *Eptesicus serotinus* (2), *Vespertilio murinus* (1).

Найчисленнішими та найповніше представленими у зоологічних зібраннях групами є підковоноси, великі нічні та вечірні (17,5–20,1 %). Всі інші групи видів становлять незначну частку, що не перевищує 9,3 %; серед них найнижчі показники рясності мають малі нічні та кажановидні нетопірі, частка яких у перерахунку на один вид становить близько 1 %. Понад 50 % усіх таксонів (8 видів, 4 роди, 2 підродини) мають, згідно з новим червоним списком Європи, категорію вразливих ("Vulnerable").

Література

1. *Абеленцев В. І., Попов Б. М.* Ряд рукокрилі або кажани – Chiroptera / Фауна України – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – том 1: Савці, вип. 1. – С. 229–446.
2. *Браунер А.* Летучі миші Крима // Зап. Крымск-о-ва естествоисп и любит природы – 1911. – N 1. – С. 1–13.
3. *Дзевєрін І. І.* Краніометрична мінливість і еволюція нічних (Chiroptera, Vespertilionidae; Myotis) Палеарктики // Автореф дис. ... канд біол. наук – Київ: Ін-т зоол. НАНУ, 1995. – 24 с.
4. *Загороднюк І. В.* Вищі таксони ссавців у сучасній фауні України: склад номенклатура та видове багатство // Допов. НАН України – 1998а. – N 4. – С. 180–186.
5. *Загороднюк І. В.* Ключі до визначення вищих таксонів ссавців України і суміжних країн та принципи їх побудови // Вестн. зоології – 1998б. – 32, № 1-2. – С. 126–150.
6. *Загороднюк І. В.* Політипні види: концепція та представленість у теріофауні Східної Європи // Доп. НАН України – 1998в. – N 7. – С. 171–178.
7. *Загороднюк І.* Таксономічна структура теріофауни степової зони України // Актуальні питання збереження та відновлення степових екосистем Мат-ли міжнар. наук конф., присвяч. 100-річчю заповідання Асканійського степу (Асканія-Нова, 21–23 травня 1998 р.). – Асканія-Нова, 1998г. – С. 274–277.
8. *Загороднюк І.* Охоронні категорії кажанів Східної Європи // Київ, 1998. – ця збірка
9. *Загороднюк І. В., Ткач В. В.* Сучасний стан фауни та історичні зміни чисельності кажанів (Chiroptera) на території України // Доп. НАН України – 1996. – N 5. – С. 136–142.
10. *Загороднюк І., Покин'єреда В., Киселюк О., Довганич Я.* Теріофауна Карпатського біосферного заповідника – Київ: Ін-т зоол. НАНУ, 1997. – 60 с. (Дод. 5 до "Вестн. зоології").
11. *Загороднюк І. В., Покин'єреда В. В.* Уніфікація научних названь вищих таксонів хордових животнох (Chordozoa, Animalia) // Доп. НАН України – 1997. – N 11. – С. 160–166.
12. *Корнєєв О. П.* Визначник звірів УРСР. – Київ: Рад. школа, 1965. – С. 1–236.
13. *Крочко Ю. І.* Рукокрылые УкраинскиХарпат: Автореф дис. ... докт. биол. наук – Киев: Ин-т зоол. НАНУ, 1992. – 34 с.
14. *Кузякин А. П.* Летучие мыши. – Москва: Сов. наука, 1950. – 443 с.
15. *Кузякин А. П.* Отряд рукокрылые Ordo Chiroptera // Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А. П. Определитель млекопитающих СССР. – Москва: Просвещение, 1965. – С. 79–116 (+ карты у додатку С. 15–27).
16. *Огнев С. И.* Млекопитающие (обзор наиболее интересных форм) // Огнев С. И., Воробьев К. А. Фауна наземных позвоночных Воронежской губернии – Москва: Новая деревня, 1923. – С. 93–173.
17. *Павлинов И. Я.* Отряд Chiroptera Blumenbach, 1779 – Рукокрылые // Павлинов И. Я., Россолимо О. Л. Систематика млекопитающих СССР. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 33–48. – (Сб. Тр. Зоомуз. МГУ, Т. 25).
18. *Полушина Н.* Современное состояние и перспективы сохранения популяций летучих мышей Западного Подолья // Київ, 1998. – (ця збірка).
19. *Покин'єреда В. Ф.* Польовий визначник кажанів України – Рахів: вид-во Карпатськ зап-ка, 1997. – 22 с.
20. *Покин'єреда В. Ф., Загороднюк І. В., Поставта Т. та ін.* Нічниця довговуха (*Myotis bechsteini*) та кажан північний (*Eptesicus nilsoni*) в Українських Карпатах // Вестн. зоології – 1998. – № 6. – (у друці).
21. *Стрелков П. П.* Остроухи и ночницы: распространение географическая изменчивость отличия от больших ночниц // Acta theriol. – 1972. – vol. 17, Fasc. 28. – P. 355–379.
22. *Стрелков П. П.* Усатая ночница (*Myotis mystacinus*) и ночница Брандта (*Myotis brandti*) в СССР и взаимоотношения этих видов. Сообщ. 2 // Зоол. журн. – 1983. – 62, вып. 2. – С. 259–270.
23. *Стрелков П. П.* Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 1 // Зоол. журн. – 1988. – 67, Вып. 1. – С. 90–101. + [Сообщение 2 // там само: Вып. 2. – С. 287–292].
24. *Татаринев К. А.* Фауна хребта Гизаходу України – Львів: Вища шк., 1973. – 257 с.
25. *Червона книга України.* Тваринний світ. – Київ: "Укр. енцикл", 1994. – 464 с.
26. *Corbet G. B.* The mammals of the Palaearctic region: a taxonomic review. – London; Ithaca: Cornell Univ. Press, 1978. – 314 p.
27. *Ellerman J. R., Morrison-Scott T. C. S.* Checklist of Palaearctic and Indian Mammals 1758 to 1946. Tonbridge: Tonbridge Printers Ltd., 1951. – P. 1–810.
28. *(Ліна Р.) Ліна П.* Написання цитованих названь європейських видів рукокрилих // Київ, 1998. – (ця збірка).
29. *Linnaeus C.* Systema naturae. Regnum animaliae. – London, 1956 (1758). – 823 p.
30. *McKenna M. C., Bell S. K.* Classification of mammals above species level. – New York: Columbia Univ. Press, 1997. – P. I–XII + 1–547+
31. *Red data book of European vertebrates (final draft for review November 28, 1997).* – Strasbourg, 1997. – 154 p.
32. *Wilson D. E., Reeder D.-A. M. (Eds.).* Mammal species of the world. A taxonomic and geographic references. – 2nd edition. – Washington & London: Smithsonian Institution Press, 1999. – 1206 p.
33. *Woloszyn B. W.* Jaki to nietoperz? Polowy klucz do oznaczania nietoperzy krajowych. – Krakow: Krakowsk. Wydawn. Zool., 1991. – 55 p.
34. *Zagorodnyuk I.* Bats in the Lviv Natural History Museum: description and comparative analysis of the collection // Наук. зап. Львів. природозн. муз. НАН Укр. – 1998а. – 011 14. – (in press).
35. *Zagorodnyuk I. V.* Taxonomy, biogeography and abundance of the Horseshoe bats Rhinolophidae, Mammalia) from the Eastern Europe // Acta zool. cracov. – 1998b, 41. – (in press).
36. *Zagorodnyuk I. V.* Whiskered bats (*Myotis ex gr. mystacinus*) in Ukraine // Bats of the Carpathian region: Proc. 2nd Intern. Conf. – 1998c. – (in press).